

Сборник съдебна практика

ЗАКЛЮЧЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ АДВОКАТ
N. WAHL
представено на 20 септември 2018 година¹

Дело C-497/17

Oeuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs (OABA)
срещу
Ministre de l'Agriculture et de l'Alimentation,
Bionoor,
Ecocert France,
Institut national de l'origine et de la qualité (INAO)

(Преюдициално запитване, отправено от Cour administrative d'appel de Versailles (Апелативен административен съд Версай, Франция)

„Преюдициално запитване — Защита на животните по време на умъртвяване — Регламент (ЕО) № 1099/2009 — Специфични методи на клане на животни при религиозни обреди — Клане без зашеметяване — Съвместимост с биологичното производство в животновъдството по смисъла на Регламент (ЕО) № 834/2007“

Увод

1. Разрешават ли приложимите правила на правото на Съюза издаването на европейски етикет „биологично земеделие“ („АВ“) за продукти от животни, които са били ритуално заклани без предварително зашеметяване, извършено при условията, определени в Регламент (ЕО) № 1099/2009², или напротив, не допускат това?
2. Такъв е по същество въпросът, който Cour administrative d'appel de Versailles (Апелативен административен съд Версай, Франция) поставя с настоящото преюдициално запитване.
3. Запитването е във връзка с жалба, подадена от асоциация Oeuvre d'Assistance aux Bêtes d'Abattoirs (наричана по-нататък „ОАВА“)³ за отмяна на решение, с което Tribunal administratif de Montreuil (Административен съд Монтръой, Франция) отхвърля жалбата на асоциацията за превишаване на власт срещу мълчаливия отказ на дружество Ecocert France (наричано по-нататък „Ecocert“) — частноправен сертифициращ орган, който понастоящем действа от

¹ Език на оригиналния текст: френски.

² Регламент на Съвета от 24 септември 2009 година относно защитата на животните по време на умъртвяване (ОВ L 303, 2009 г., стр. 1).

³ Съгласно устава ѝ тази основана през 1961 г. френска асоциация има за цел „да подпомага, защитава и опазва с всички позволени от закона подходящи средства кланичните животни за месо, колбаси и екарисаж, както и дребните домашни животни и птици, студенокръвните животни, а оттам и всички животни, чието месо е предназначено за консумация, на различните етапи на тяхното съществуване, и по-специално при отглеждане, настаняване, транспортиране и умъртвяване“.

името на Institut national de l'origine et de la qualité (наричан по-нататък „ИНАО“) — да предприеме мерки на основание член 30 от Регламент (ЕО) № 834/2007⁴ за прекратяване на рекламата и търговията на продуктите с марка „Tendre France“, сертифицирани като „халал“ и носещи означението „АВ“.

Правна рамка

Регламент № 834/2007

4. Съображения 1, 3, 5, 17 и 22 от Регламент № 834/2007 гласят:

„(1) Биологичното производство е съвкупна система за управление на земеделието и производство на храни, в която се съчетават най-добри практики по отношение опазване на околната среда, висока степен на биологично разнообразие, опазване на природните ресурси, прилагане на високи стандарти за благосъстояние на животните и производствен метод, съобразен с предпочитанията на някои потребители към продукти, произведени чрез използване на естествени вещества и процеси. По този начин методът за биологично производство изпълнява двойна обществена роля, като от една страна обезпечава един специфичен пазар, отговарящ на потребителското търсене на биологични продукти, а от друга страна доставя обществени блага, допринасящи за опазване на околната среда и благосъстоянието на животните, както и за развитие на селските райони.

[...]

(3) Правната рамка на Общността, регулираща сектора на биологичното производство, следва да бъде насочена към гарантиране на справедлива конкуренция и правилно функциониране на вътрешния пазар на биологични продукти, както и запазване и оправдаване на потребителското доверие по отношение на продуктите, обозначени като биологични. Освен това тя трябва да цели осигуряването на условия, при които този сектор да може да се развива успоредно с развитието на производството и пазара.

[...]

(5) Ето защо е целесъобразно да се определят по-ясно целите, принципите и правилата, приложими към биологичното производство, с оглед допринасяне за прозрачността и потребителското доверие, както и за хармонизирано възприятие на концепцията за биологично производство.

[...]

(17) Биологичното животновъдство следва да спазва високи стандарти за благосъстояние на животните и да удовлетворява специфичните за съответния вид поведенчески потребности на животните, а управлението на здравето на животните следва да се основава на профилактика на заболяванията. В това отношение следва да се обърне особено внимание на условията на отглеждане, животновъдните практики и гъстотата на животните. Освен това изборът на породи следва да е съобразен с тяхната способност за приспособяване към местните условия. Разпоредбите за прилагане относно животновъдството и

⁴ Регламент на Съвета от 28 юни 2007 година относно биологичното производство и етикетирането на биологични продукти и за отмяна на Регламент (ЕИО) № 2092/91 (ОВ L 189, 2007 г., стр. 1).

производството на аквакултури трябва да съответстват поне на разпоредбите на Европейската конвенция за защита на животните, отглеждани за селскостопански цели и последващите препоръки от нейния постоянен комитет (Т-АР).

[...]

(22) Важно е да се запази доверието на потребителите в биологичните продукти. Ето защо изключенията от изискванията, приложими към биологичното производство, следва да бъдат строго ограничени до случаите, в които се приема за основателно прилагането на не толкова ограничителни разпоредби“.

5. Член 1 от Регламент № 834/2007, озаглавен „Цел и приложно поле“, гласи:

„1. Настоящият регламент осигурява основата за устойчивото развитие на биологичното производство, като същевременно осигурява ефективното функциониране на вътрешния пазар, гарантира справедлива конкуренция, осигурява потребителското доверие и защитава интересите на потребителите.

Той въвежда общи цели и принципи, които са в основата на разпоредбите, определени по настоящия регламент относно:

- а) всички етапи на производство, обработка и разпространение на биологични продукти и контрола над тях;
- б) използването на обозначения, позоваващи се на биологичното производство, при етикетирание и реклама.

2. Настоящият регламент се прилага за следните продукти от земеделски произход, включително аквакултури, когато тези продукти се пускат на пазара или предстои да бъдат пуснати на пазара:

- а) живи или непреработени земеделски продукти;
- б) преработени земеделски продукти, предназначени за храна;
- в) фуражи;
- г) посадъчен и посевен материал.

[...]

3. Настоящият регламент се прилага за всеки оператор, участващ в дейности на всеки етап на производството, обработката и разпространението на продуктите по параграф 2.

[...]

4. Настоящият регламент се прилага без да се засягат други общностни или национални разпоредби, в съответствие със законодателството на Общността относно посочените в настоящия член продукти, например разпоредби, регулиращи производството, обработката, търговията, етикетирание и контрола, включително законодателството в областта на храните и храненето на животните“.

6. Член 3 от Регламент № 834/2007 излага „[ц]ели[те]“ на този регламент по следния начин:

„Биологичното производство преследва следните общи цели:

а) да въведе устойчива система за управление на земеделието, която:

[...]

iv) спазва високи стандарти за благосъстояние на животните, и по-конкретно удовлетворява специфичните за съответния вид поведенчески потребности на животните;

б) да цели произвеждането на висококачествени продукти;

[...]“.

7. Съгласно член 5, буква з) от Регламент № 834/2007, озаглавен „Специфични принципи, приложими към земеделието“, биологичното земеделие се основава на специфичния принцип на „осигуряване на висока степен на благосъстояние на животните, като се отчитат специфичните за съответния вид потребности“.

8. Член 14 от Регламент № 834/2007 относно „[р]азпоредби[те] за животновъдството“ гласи:

„1. Освен предвидените в член 11 общи разпоредби относно земеделското производство, за животновъдството се прилагат следните разпоредби:

[...]

б) по отношение на животновъдните практики и условията на отглеждане:

[...]

viii) всяко страдание, включително осакатяване, се свежда до минимум по време на целия живот на животното, включително при клане;

[...]“.

Регламент (ЕО) № 889/2008

9. Съображение 10 от Регламент № 889/2008⁵ гласи:

„Биологичното животновъдство следва да задоволява специфичните поведенчески нужди на животните. В тази връзка помещенията за отглеждане на всички видове животни следва да задоволяват нуждите на съответните животни по отношение на вентилацията, осветлението, пространството и удобството, като съответно следва да се предостави достатъчно пространство за свободно движение на всяко отделно животно и задоволяване на поведенческите нужди според етологичните особености на животните. Следва да се установят специфични условия за помещенията и животновъдни практики по отношение на някои животни, включително пчели. Тези специфични условия за помещенията трябва да обслужват високо ниво на жизнени условия на животните, което е приоритет в биологичното животновъдство и следователно

⁵ Регламент на Комисията от 5 септември 2008 година за определяне на подробни правила за прилагането на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета относно биологичното производство и етикетирането на биологични продукти по отношение на биологичното производство, етикетирането и контрола (ОВ L 250, 2008 г., стр. 1).

може да надвиши стандартите на Общността за хуманно отношение към животните, които важат най-общо за земеделието. Практиките за биологично птицевъдство следва да предотвратяват прекалено бързото отглеждане на домашни птици. Следователно трябва да се определят специфични разпоредби за избягване на интензивните методи за отглеждане. Домашните птици по-специално следва да се отглеждат, докато не достигнат една минимална възраст[,] или да бъдат от бавнорастящи породи, така че във всеки случай да не се поощряват методите за интензивно отглеждане“.

10. Член 18 от Регламент № 889/2008, озаглавен „Животновъдни практики“, гласи:

„1. Системното извършване на операции като поставяне на еластични пръстени на опашките на овцете, подрязване на опашките на животните, изрязване на зъбите, подкастриране на човката и отстраняване на рогата се забранява при биологичното земеделие. Някои от тези операции обаче могат да бъдат разрешавани от компетентния орган за всеки конкретен случай с цел безопасност или ако имат за цел да подобрят здравето, жизнените условия или хигиената на животните.

Всяко страдание у животните се намалява до минимум, като се употребява адекватна анестезия и/или аналгезия и се извършва операция от квалифициран персонал само на най-подходящата възраст.

2. С цел подобряване качеството на продуктите и поддържане на традиционните производствени практики се разрешава кастрацията на животните, но само при условията, посочени в параграф 1, втора алинея.

3. Осакатяване, като например рязането на крилата на пчелите майки, е забранено.

4. Животните се товарят и разтоварват без използване на електрически стимулатори за придвижването им със сила. Забранява се употребата на всякакви алопатични успокоителни преди или по време на транспорт на животни“.

11. Член 20, параграф 5 от Регламент № 889/2008, който се отнася за „[ф]ураж[а], задоволяващ хранителните потребности на животните“, забранява насилственото хранене.

Регламент № 1099/2009

12. Съображенията на Регламент № 1099/2009 гласят по-специално:

„(2) Умъртвяването на животни може да предизвика болка, уплаха, страх или други форми на страдание у животните дори и в условия, които са най-добри в техническо отношение. Някои операции, свързани с умъртвяването, могат да бъдат стресиращи и всяка техника за зашеметяване притежава известни недостатъци. Стопанските оператори, както и всяко лице, участващо в умъртвяването на животни, следва да предприемат необходимите мерки, за да се избегне болката и да се сведат до минимум уплахата и страданието на животните в процеса на клане или умъртвяване, като се вземат предвид най-добрите практики в тази област и разрешените съгласно настоящия регламент методи. Поради това следва да се счита, че болката, уплахата или страданието могат да бъдат избегнати, в случай че стопанските оператори, както и всяко лице, участващо в умъртвяването на животни, нарушават някое от изискванията на настоящия регламент или прилагат разрешени практики, без да вземат предвид най-актуалните технологии, като причиняват на животните, случайно или умишлено, болка, уплаха или страдание.

[...]

- (4) Хуманното отношение към животните е ценност на Общността, установена с Протокол (№ 33) относно закрилата и хуманното отношение към животните, приложен към Договора за създаване на Европейската общност („Протокол (№ 33)“). Защитата на животните по време на клане или умъртвяване е обществен въпрос, който се отразява на отношението на потребителите към селскостопанските продукти. Освен това, по-добрата защита на животните по време на клане допринася за по-високото качество на месото и оказва непряко положително въздействие върху трудовата безопасност в кланиците.

[...]

- (18) С Директива 93/119/ЕО [на Съвета от 22 декември 1993 година относно защитата на животните по време на клане или умъртвяване (ОВ L 340, 1993 г., стр. 21; Специално издание на български език, 2007 г., глава 3, том 14, стр. 157)] беше отпусната дерогация по отношение на зашеметяването на животни при ритуално клане, извършвано в кланици. Тъй като разпоредбите на Общността, приложими към ритуалното клане, са транспонирани различно в зависимост от националния контекст и като се има предвид, че националните правила отчитат аспекти, които се простират отвъд целта на настоящия регламент, е важно дерогацията по отношение на зашеметяването на животните преди клане да се запази, като обаче се остави известна степен на субсидиарност на всяка държава членка. Вследствие на това настоящият регламент зачита свободата на религията и правото на религията или убежденията да се изповядват чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали съгласно член 10 от Хартата на основните права на Европейския съюз [наричана по-нататък „Хартата“].

[...]

- (20) Много методи за умъртвяване са болезнени за животните. Ето защо е необходимо да се използва зашеметяване, така че животните да изпаднат в безсъзнание и да изгубят чувствителността си преди или едновременно с умъртвяването. Определянето на степента на безсъзнание или липса на чувствителност у животното е сложно и трябва да се извършва по научно одобрена методология. Следва обаче да се осъществява наблюдение по показатели, за да се оцени ефикасността на процедурата в практически условия.

- (21) Наблюдението на ефикасността на зашеметяването се основава главно върху оценката на степента на съзнание и чувствителност на животните. Съзнанието на животното се състои предимно в способността му да изпитва емоции и да контролира движенията, които извършва по собствена воля. Като се изключи обездвижването чрез електричество или други видове изкуствено предизвикана парализа, може да се счита, че животното е в безсъзнание, когато смени естественото си изправено положение, не е будно и не показва признаци на положителни или отрицателни емоции като страх или възбуда. Чувствителността на животното се състои предимно в способността му да усеща болка. По принцип едно животно се счита за безчувствено, когато не проявява рефлексии и не реагира на стимули като звук, мирис, светлина или физически контакт.

[...]

- (33) При неуспешно прилагане на процедурите за зашеметяване е възможно животните да изпитат страдание. Поради това в настоящия регламент следва да се предвиди наличието на подходящо резервно оборудване за зашеметяване, за да се сведат до минимум болката, уплахата или страданието на животните.

[...]

(37) Общността се стреми да насърчава високи стандарти на хуманно отношение към популациите селскостопански животни в целия свят, по-специално във връзка с търговията. Тя подкрепя специфичните стандарти и препоръки относно хуманното отношение към животните на Световната организация за здравеопазване на животните, включително относно клането на животни. [...]

[...]

(43) Клането без зашеметяване изисква гърлото да бъде прерязано с остър нож по подходящ начин, така че страданието да бъде сведено до минимум. Освен това има вероятност при животните, които не са фиксирани по механичен начин след прерязването, да се забави процесът на обезкръвяване и ненужно да се удължи страданието на животните. Говедата, овцете и козите са видовете, при които най-често се прилага тази процедура на клане. Следователно преживните животни, заклани без зашеметяване, следва да бъдат фиксирани самостоятелно и по механичен начин.

[...]“.

13. Член 1 от Регламент № 1099/2009 предвижда, че той определя правилата за умъртвяване на животни, отглеждани или държани за производство на храни.

14. Член 2 от Регламент № 1099/2009, озаглавен „Определения“, посочва, че:

„[...]“

е) „зашеметяване“ означава всеки умишлен процес, който причинява загуба на съзнанието и чувствителността, без да предизвиква болка, включително всеки процес, водещ до незабавна смърт;

ж) „религиозен обред“ означава поредица от действия, свързани с клане на животни, които се изискват от дадена религия;

[...]

й) „клане“ означава умъртвяване на животни, предназначени за консумация от човека;

[...]“.

15. Съгласно член 3, параграф 1 от Регламент № 1099/2009, озаглавен „Общи изисквания за умъртвяването и свързаните операции“:

„По време на умъртвяването им и свързаните операции животните се предпазват от всяка болка, уплаха или страдание, които могат да бъдат избегнати“.

16. Член 4 от Регламент № 1099/2009, който е посветен на „[М]етоди[те] за зашеметяване“, предвижда:

„1. Животните се умъртвяват само след зашеметяване в съответствие с методите и специалните изисквания относно прилагането на тези методи, съдържащи се в приложение I. Загубата на съзнание и чувствителност се поддържат до смъртта на животното.“

Методите, посочени в приложение I, които не причиняват незабавна смърт [...] трябва да бъдат последвани възможно най-бързо от прилагане на процедура, гарантираща смърт, като обезкръвяване, разрушаване на гръбначния мозък, умъртвяване с електрически ток или продължителна аноксия.

[...]

4. Изискванията на параграф 1 не се прилагат при клане на животни посредством специфични методи при религиозни обреди, при условие че клането се извършва в кланица“.

Обстоятелствата в основата на спора, преюдициалният въпрос и производството пред Съда

17. На 24 септември 2012 г. OABA подава до *ministre de l'Agriculture, de l'Agroalimentaire et de la Forêt* (министър на земеделието, хранително-вкусовата промишленост и горите) (наричан по-нататък „министърът на земеделието“) искане по-специално за прекратяване на рекламата и търговията на къцано месо с марката „Tendre France“, което е сертифицирано като „халал“ и носи означението „AB“. В същия ден тя иска от INAO да изключи от етикета „AB“ говеждото месо от животни, заклани без предварително зашеметяване.

18. След мълчаливия отказ по тези искания, на 23 януари 2013 г. OABA подава жалба за превишаване на власт пред *Conseil d'État* (Държавен съвет, Франция).

19. С Решение № 365447 от 20 октомври 2014 г. (FR:CESSR:2014:365447.20141020) *Conseil d'État* (Държавен съвет) постановява, че правната уредба на Съюза определя правилата за биологично отглеждане на едър рогат добитък по изчерпателен начин, без да препраща към приемането на текстове за прилагане от страна на държавите членки и без да е налице необходимост от такива текстове за пълната ѝ ефективност. От това следва, че регулаторният орган не е компетентен да приема национални разпоредби, които дублират, уточняват или допълват тази правна уредба. Съответно *Conseil d'État* (Държавен съвет) отхвърля исканията на OABA в частта, с която се цели отмяната на отказа на националния регулаторен орган да забрани използването на означението „AB“ за продукти от говеждо месо от животни, заклани без зашеметяване, доколкото издаването на този етикет и неговото използване се уреждат изцяло от правото на Съюза. Накрая *Conseil d'État* (Държавен съвет) препраща на *Tribunal administratif de Montreuil* (Административен съд Монтръой) произнасянето по останалите искания в жалбата, с които се цели отмяната на отказа на *Ecosert* да предприеме мерки, на основание член 30 от Регламент № 834/2007, за прекратяване на рекламата и търговията на продуктите с марката „Tendre France“, които са сертифицирани като „халал“ и носят означението „AB“.

20. С решение от 21 януари 2016 г. *Tribunal administratif de Montreuil* (Административен съд Монтръой) отхвърля това искане.

21. При това положение OABA подава въззивна жалба срещу съдебното решение пред запитващата юрисдикция. Тя поддържа, че на основание член 30 от Регламент № 834/2007 *Ecosert* е длъжно да прекрати рекламата и търговията на разглежданите продукти, доколкото те не отговарят на предвидените в правото на Съюза изисквания за носене на това означение.

22. Както министърът на земеделието, така и дружеството *Bionoor*, което разпространява произведения по биологичен начин продукти (наричано по-нататък „*Bionoor*“), *Ecosert* и INAO искат от Съда да отхвърли подадената от OABA жалба.

23. Според запитващата юрисдикция правната рамка по делото, изглежда, обхваща, що се отнася до правото на Съюза, първо, член 13 ДФЕС, второ, съображения 1 и 17, както и член 3, член 14, параграф 1, буква б) и член 22 от Регламент № 834/2007, и трето, член 4, параграфи 1 и 4, както и член 5, параграф 2 от Регламент № 1099/2009.

24. Cour administrative d'appel de Versailles (Апелативен административен съд Версай) обаче констатира, че нито в Регламент № 1099/2009, нито в Регламент (ЕО) № 889/2008 има разпоредба, която да определя изрично метод или методи на клане на животните, отговарящи на вменените на биологичното производство цели за благосъстояние на животните и за свеждане до минимум на тяхното страдание.

25. При липсата на разпоредба, която да препраща между Регламент № 1099/2009, от една страна, и Регламенти № 834/2007 и № 889/2008, от друга страна, само сближаването на тези текстове не позволявало да се определи дали ритуалното клане без предварително зашеметяване — което се допуска по изключение с член 4, параграф 4 от Регламент № 1099/2009, при условие че са изпълнени всички предвидени технически изисквания — позволява да се постигнат специфичните цели, вменени на биологичното производство с Регламенти № 834/2007 и № 889/2008 за благосъстояние на животните и за свеждане до минимум на тяхното страдание. При това положение възниквал въпросът за съответствието на даденото тълкуване на посочените регламенти с разпоредбите на член 13 ДФЕС.

26. Ето защо запитващата юрисдикция счита, че отговорът на основанието, изведено от твърдението, че европейският етикет „АВ“ не можел да се използва за месо от животни, подложени на ритуално клане без предварително зашеметяване, който е решаващ за изхода от спора, води до сериозна трудност при тълкуването на правото на Съюза.

27. При тези обстоятелства запитващата юрисдикция решава да спре производството и да постави следния преюдициален въпрос:

„Трябва ли приложимите правила на правото на [...] [С]ъюз[а], които произтичат по-специално от:

- член 13 [ДФЕС],
- Регламент [...] № 834/2007 [...], правилата за прилагането на които са определени в Регламент [...] № 889/2008 [...],
- и Регламент [...] № 1099/2009 [...],

да се тълкуват в смисъл, че разрешават или забраняват издаването на европейски етикет „АВ“ за продукти от животни, които са били ритуално заклани без предварително зашеметяване, извършено при условията, определени в Регламент [...] № 1099/2009?“.

28. Писмени становища представят ОАВА, Bioport и Ecosert, както и Френската република, Република Гърция, Кралство Норвегия и Европейската комисия.

29. Съдебно заседание, на което се явяват ОАВА и Bioport, както и Френската република, Република Гърция и Комисията, се провежда на 19 юни 2018 г.

Анализ

Очертаване на проблема

30. С настоящото преюдициално запитване от Съда се иска да отговори на един като цяло лесен въпрос: може ли месото от животни, които са били заклани без предварително зашеметяване, да бъде сертифицирано като „АВ“?

31. Трудността идва от това, че макар приложимата към обстоятелствата по разглеждания случай правна уредба относно биологичното земеделие — състояща се по същество от Регламенти № 834/2007 и № 889/2008 — да цели да осигури спазването на „високи стандарти за благосъстояние на животните“⁶ по време на целия живот на животното⁷, което предполага, че „страданието на животните, включително при клане, се свежда до минимум“⁸, тя не определя подробно правилата, които позволяват да се сведе до минимум страданието на животните по време на умъртвяване.

32. Следователно делото се свежда само до тълкуването на техническите стандарти, които трябва да се спазват на етапа на клането на животните, с оглед на издаването на сертификата „АВ“.

33. По причини, които ще изложа по-долу, е важно да се уточни, че строго погледнато, от Съда не се иска да се произнесе по въпрос за намеса в свободата на изповядване на религия — като разглеждания в решение на ЕСПЧ от 27 юни 2000 г., *Cha'are Shalom Ve Tsedek c/y Франция* (СЕ:ЕCHR:2000:0627JUD002741795). От него не се иска да се произнесе пряко и по съвместимостта между стандарта „АВ“ и сертификата „халал“ — доколкото към днешна дата за последния не е изготвена точна спецификация, по-специално по отношение на използването или неизползването на зашеметяване преди умъртвяването на животните.

Делото не се отнася пряко до въпрос за накърняване на свободата на вероизповедание

34. По делото в главното производство и независимо че запитващата юрисдикция няма намерение да навлиза в тази територия, е повдигнат въпросът за зачитането на свободата на вероизповедание, по-специално от гледна точка на член 10 от Хартата.

35. В писменото си становище *Biooor* изтъква по-специално че ако се приеме, че сертификатите „АВ“ и „халал“ са несъвместими, това би засегнало колективното право на мюсюлманите свободно да изповядват религията си, гарантирано с член 9 във връзка с член 14 от Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, подписана в Рим на 4 ноември 1950 г. (наричана по-нататък „ЕКПЧ“), от една страна, и с член 10 от Хартата, от друга страна. В това отношение то се позовава по-специално на цитираното по-горе решение *Cha'are Shalom Ve Tsedek c/y Франция*. Според *Biooor*, като не забранява означението „АВ“ да се поставя върху продукти, сертифицирани като „халал“ или „кашер“, европейският законодател иска да гарантира позитивен ангажимент, който да осигури ефективното зачитане на свободата на религията.

36. Не считам за убедителен този довод, който — що се отнася до делото в главното производство — се основава на идеята, че ако се стигне до заключение, че сертификатите „халал“ и „АВ“ са несъвместими, това ще накърни свободата на религия на мюсюлманите.

6 Вж. по-специално съображения 1 и 17, член 3, буква а), подточка iv) и член 5, буква з) от Регламент № 834/2007.

7 Вж. по-специално член 1, параграф 1, буква а) от Регламент № 834/2007.

8 Вж. по-специално член 14, параграф 1, буква б), подточка viii) и член 15, параграф 1, буква б), подточка vi) от Регламент № 834/2007.

37. В това отношение считам, че поставеният за разглеждане въпрос е съвсем различен от въпроса, който е предмет на цитираното по-горе решение *Cha'are Shalom Ve Tsedek* с/у Франция.

38. Припомням, че в това решение Европейският съд по правата на човека постановява, че „[к]ато допуска изключение от принципа на предварително зашеметяване на животните, предназначени за клане, националното право представлява конкретен израз на позитивния ангажимент на държавата да осигури ефективното зачитане на свободата на религията“ (§ 76). Освен това той уточнява, че „[н]амеса в свободата на изповядване на религия би имало само ако забраната за законно практикуване на това клане възпрепятства крайно ортодоксалните вярващи да консумират месо от животни, заклани в съответствие с религиозните предписания, които считат за приложими в тази област“ (§ 80).

39. Впрочем в случая, за разлика от относимото към член 4, параграф 4 от Регламент № 1099/2009 ритуално клане по време на мюсюлманския празник на жертвоприношението, разгледано в решение от 29 май 2018 г., *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen* и др.⁹, тук не се поставя под въпрос възможността за мюсюлманите да изпълняват дадено религиозно предписание. Възможността да се консумират продукти, които са сертифицирани едновременно като „АВ“ и като „халал“, сама по себе си няма връзка с практикуването на „религиозен обред“ и следователно не е част от упражняването на свободата на религия, прогласена в член 10 от Хартата и в член 9 от ЕКПЧ, като израз на религиозно убеждение.

40. Всъщност лицата, които, за да изпълнят определени религиозни предписания, желаят да си набавят продукти от животни, заклани без предварително зашеметяване, ще продължават да разполагат с алтернатива, която да зачита религиозните им убеждения¹⁰. Ако се приеме, че ритуалното клане без зашеметяване е забранено в биологичното земеделие, гражданите с еврейско или мюсюлманско вероизповедание все така ще могат да си набавят месо „кашер“ или „халал“ и следователно правото на изповядване на религия ще остане ненакърнено в неговата същност. Те просто няма да могат да консумират месо „кашер“ и „халал“, сертифицирано като „АВ“. Фактът, че не разполагат с месо, етикетирано като „АВ“, от животни, заклани без зашеметяване, сам по себе си не накърнява религиозните предписания, които не налагат изискване да се консумират само биологични продукти. Освен това не съществува „право“ на достъп до продукти с етикет „АВ“. Впрочем отбелязвам, че по делото в главното производство ответниците ни най-малко не твърдят, че забраната, която може да им бъде наложена, да произвеждат и продават продукти, сертифицирани едновременно като „халал“ и „АВ“, би била несъвместима сама по себе си с религиозните убеждения на потребителите на продукти, етикетирани като „халал“.

41. Това заключение ми изглежда още по-вярно, доколкото при внимателен прочит става ясно, че въпросът не е толкова дали сертификатите „АВ“ и „халал“ са съвместими, колкото дали сертификат „АВ“ може да се издаде за продукти от животни, заклани без предварително зашеметяване — което в крайна сметка ми се струва съвсем различно.

9 Решение от 29 май 2018 г., *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen* и др. (C-426/16, EU:C:2018:335, т. 45).

10 Относно предписанията по отношение на храната, свързани с религията, вж. по-общо ЕСПЧ, решения по дело *Jakóbski* с/у Полша от 7 декември 2010 г. (СЕ:ЕCHR:2010:1207JUD001842906) и по дело *Vartic* с/у Румъния от 17 декември 2013 г. (СЕ:ЕCHR:2013:1217JUD001415008).

В разглеждания случай от Съда не се иска да се произнесе нито по въпроса за предварителното зашеметяване от гледна точка на благосъстоянието на животните¹¹, нито по обхвата на етикета „халал“

42. Освен че явно не се отнася пряко до случай на накърняване на свободата на религия, настоящото дело не засяга и въпроса за предварителното зашеметяване от гледна точка на благосъстоянието на животните, нито този за *принципната* съвместимост на сертификатите „АВ“ и „халал“.

43. На първо място, считам, че макар всяко умъртвяване да е проблематично от гледна точка на благосъстоянието на животните, вече широко се е наложило схващането, че използването на методи за зашеметяване при клането на животните — поне на теория и както сочат голям брой научни изследвания¹² — допринася страданието да се сведе до минимум, когато тези методи се осъществяват при подходящи условия.

44. На второ място, въпреки че делото в главното производство се отнася до това дали на продукти, етикетирани като „халал“, може да се предостави сертификат „АВ“, въпросът, който в крайна сметка се разглежда в настоящото дело, е дали продукти от животни, заклани без зашеметяване, могат да ползват сертификат „АВ“ — доколкото според мен именно тази възможност действително създава проблем от гледна точка на благосъстоянието на животните¹³.

45. Всъщност от преписката по делото е видно, че към днешна дата сертификатът „халал“ дава съвсем малко информация за действително използвания метода на клане.

46. Както Комисията посочва в писменото си становище и потвърждава в съдебното заседание, мюсюлманските общности в Европа¹⁴ и по света имат различни позиции по въпроса за допускането на обратното зашеметяване или на зашеметяването непосредствено след обезкръвяването на животните. Към момента, в практиката на органите, издаващи сертификата „халал“ в държавите членки, липсва съгласуваност по специфичния въпрос за съвместимостта на ритуалното клане с използването на някои методи за зашеметяване.

47. В това отношение е съвсем разбираемо защо — когато става дума за претворяване на религиозни изисквания, чието приемане и обхват по дефиниция са обект на различни тълкувания¹⁵ и които трудно се поддават на стандартизиране — липсва европейска правна рамка, която да определя и урежда специфичните изисквания за ритуалното клане, било то „кашер“ или „халал“. По-специално, макар, както изглежда, да съществува единодушие, че

11 Вж. по-специално становището на Biooor, стр. 8—12.

12 Сред многобройните проучвания, цитирани от заинтересованите страни, ще спомена по-специално становището от 2004 г. на Експертната група на ЕС по здравето на животните и хуманното отношение към тях (Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW)), озаглавено „Welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals“, The EFSA Journal (2004), 45, 1—29; позицията на Федерацията на ветеринарите в Европа от 2002 г., „Slaughter of Animals Without Prior Stunning“, достъпна на адрес: http://www.fve.org/uploads/publications/docs/fve_02_104_slaughter_prior_stunning.pdf; както и проучване от 2010 г., озаглавено „Report on Good and Adverse Practices — Animal Welfare Concerns in Relation to Slaughter Practices from the Viewpoint of Veterinary Sciences“, проведено в рамките на европейския проект Dialrei („Encouraging Dialogue on issues of Religious Slaughter“) и достъпно на следния адрес: <http://www.dialrel.eu/dialrel-results/veterinary-concerns.html>.

13 Комисията посочва, че доколкото и' е известно, Ecosert е единствената организация, която изрично допуска ритуалното клане без никаква форма на зашеметяване.

14 Така масовото използване на зашеметяването, изглежда, се е наложило в Дания и Швеция. През 2007 г. валонският и фламандският парламент в Белгия решават използването на известна форма на зашеметяване да е задължително при ритуалното клане.

15 Терминът „халал“ по принцип означава „законно“ или „позволено“ от религиозните предписания.

съгласно предписанията на мюсюлманското вероизповедание, за да се счита за „халал“, предназначено за заколение животно „трябва да е живо или да се приема за живо“ по време на клането¹⁶, това не означава непременно, че всяка форма на предварително зашеметяване се забранява.

48. Както беше посочено в рамките на настоящото производство, според някои представители на мюсюлманската общност¹⁷ електронаркозата или всякакъв друг подобен метод за зашеметяване преди клане са в съответствие с предписанията на мюсюлманското вероизповедание, тъй като не оказват влияние върху жизнените функции на животното, и по-конкретно върху изтичането на кръвта (което означава, че то може отново да се върне в съзнание, ако не е извършено обезкръвяване).

49. Националните текстове също не предлагат определение на понятието „ритуално клане“. Означенията за сертифициране на продуктите като „кашер“ или „халал“ по принцип се регулират и управляват от свързани с някои религиозни органи сертифициращи органи, а не от регулаторни органи¹⁸.

50. Ето защо практиката на сертифициращите органи е доста различна. Например, докато някои сертифициращи органи припомнят в спецификациите си, че клането трябва да се извърши с предварително зашеметяване, други се ограничават да изискват високо равнище на благосъстояние на животните без повече уточнения относно зашеметяването. Към това се добавя фактът, че в рамките на един и същ сертифициращ орган използването на предварителното зашеметяване зависи от животинския вид.

51. В резултат на това понастоящем на пазара се предлагат продукти от животни, заклани с предварително зашеметяване, етикетирани като „халал“. Доказано е също така, че месото от животни, заклани без зашеметяване, се разпространява в рамките на класическата мрежа, без потребителите да са информирани за това¹⁹. Така в крайна сметка поставянето на етикет „халал“ върху продуктите дава съвсем малко информация относно използването на зашеметяване при клането на животните и евентуално относно избрания метод за зашеметяване.

По отговора на преюдициалния въпрос

52. Както съвсем правилно отбелязва запитващата юрисдикция, липсва разпоредба, която изрично да препраща между правните уредби, уреждащи съответно биологичното производство, от една страна, и клането на животни, от друга страна.

53. При липсата на подобно препращане са възможни две тълкувания.

16 Вж. по-специално общите насоки на Комисията по Кодекс алиментариус относно използването на термина „халал“ (CAC/GL 24-1997) на следния адрес: <http://www.fao.org/docrep/005/y2770f/y2770f08.htm#fn26>. Тези насоки са изпратени до всички държави членки и до всички асоциирани членове на Food and Agriculture Organization of the United Nations (Организация на ООН по прехрана и земеделие (ФАО) и Световната здравна организация (СЗО) като текст с консултативен характер и всяко правителство трябва да реши по какъв начин възнамерява да ги използва.

17 Според ОАВА, във Франция такава е позицията на джамиите в Париж, Лион и Еври. След проверка се оказва, че свързаните с тези джамии организации, издаващи сертификати „халал“ (като Société française de contrôle de viande halal (SFCVH), Association rituelle de la Grande Mosquée de Lyon (ARGML) или Association culturelle des musulmans d'Île-de-France (ACMIF), действително допускат някои форми на зашеметяване преди клането на животните (например електронаркозата, която се счита за „обратима“).

18 Във Франция опитите на Association française de normalisation (AFNOR) да установи стандарт за „халал“, който през 2017 г. се разработва експериментално за преработените хранителни продукти, не се увенчават с успех.

19 Вж. например стр. 117 и 118 от доклад от 20 септември 2016 г., изготвен по поръчка на анкетната комисия на Assemblée nationale française (Национално събрание на Френската република) относно условията за клане на кланични животни във френските кланици: <http://www2.assemblee-nationale.fr/14/autres-commissions/commissions-d-enquete/conditions-d-abattage-des-animaux-de-boucherie-dans-les-abattoirs-francais/>.

54. Съгласно *първото*, застъпено от Ecocert, Bionoor, както и от френското правителство, относимите разпоредби допускат издаването на етикет „AB“ за продукти от животни, заклани без зашеметяване.

55. Макар Регламент № 834/2007 да поставя изискването за „високи стандарти за благосъстояние на животните“ за биологичното производство, нито този регламент, нито Регламент № 889/2008 за неговото прилагане се противопоставяли изрично на това правилото за предварително зашеметяване да не бъде спазено в специфичния контекст на ритуалното клане.

56. Ритуалното клане, което се допуска по изключение с Регламент № 1099/2009 с оглед на зачитането на някои религиозни обреди при спазване на всички предвидени технически изисквания, позволявало да се постигнат целите за хуманно отношение към животните и намаляване на тяхното страдание — които са сред целите, преследвани с биологичното производство.

57. *Второто* тълкуване, застъпено от ОАВА, Комисията, както и от гръцкото и норвежкото правителство, е изведено от телеологичния и систематичен прочит на приложимата правна уредба. По същество то се основава на идеята, че целите за защита на благосъстоянието на животните и за намаляване на тяхното страдание, включително при клане, изисквали, напротив, такъв етикет да не се издава на продукти от ритуално заклани животни.

58. Поддръжниците на този втори подход твърдят по-специално че защитата на благосъстоянието на животните представлява цел от общ интерес, чието значение намира израз в член 13 ДФЕС. Необходимостта да се зачита благосъстоянието на животните се припомняла както с Регламент № 1099/2009, който налага по-конкретно принципа на зашеметяване преди умъртвяване, така и с Регламент № 834/2007, който превръща намаляването на страданието на животните във важно изискване на биологичното земеделие.

59. Те считат, че възможността за извършване на ритуално клане, която се предоставя с член 4, параграф 4 от Регламент № 1099/2009, преследва и се обуславя от цели, свързани с опазване на здравето на животните и равнопоставено зачитане на религиозните вярвания и обреди. Това изключение не било част от „високи[те] стандарти за благосъстояние на животните“, които трябва да уреждат предоставянето на означението „AB“ съгласно Регламент № 834/2007 (и по-специално членове 3 и 5), и нямало връзка с тях. Поддръжниците на този втори подход твърдят също така, че предоставянето на сертификата „AB“ на продукти от животни, заклани без предварително зашеметяване, нарушавал принципа на доверие на потребителите по отношение на биологичните продукти, към който този регламент препраща в член 1 и в съображения 3, 5 и 22.

60. В разсъжденията, които следват, ще разгледам най-напред съдържанието на стандартите за биологичното животновъдство от гледна точка на защитата на благосъстоянието на животните, които произтичат от разпоредбите на Регламент № 834/2007 във връзка с Регламент № 889/2008, и връзката им с правилата за клане на животни, произтичащи по-специално от Регламент № 1099/2009. По-нататък, с оглед на изложеното, ще обясня защо тези правила, дори разглеждани във връзка с изискването за спазване на високи стандарти за благосъстояние на животните, според мен допускат издаването на етикет „AB“ за продукти от животни, заклани без зашеметяване.

Стандартите за биологичното земеделие и връзката с правилата за клане на животни

61. За да подкрепи постоянното развитие на пазара на биологични продукти²⁰, от 1991 г. насам Съюзът приема правила в областта на биологичното производство, като изисква за операторите да бъде прилагана сложна система от стандарти и контрол.

62. Подобно на Регламенти (ЕИО) № 2092/91²¹ и (ЕО) № 392/2004²² преди него, Регламент № 834/2007 има за цел да създаде съвкупна система за управление на земеделието и производство на храни, съчетаваща най-добрите практики в различни области (околна среда, биологично разнообразие, опазване на природните ресурси и високи стандарти за благосъстояние на животните).

63. Също като Регламент № 834/2007 новият Регламент (ЕС) 2018/848²³, който ще се прилага от 1 януари 2021 г., припомня в съображение 1 по-специално че „[...] биологичното производство изпълнява двойна обществена роля, като, от една страна, обезпечава един специфичен пазар, отговарящ на търсенето на потребителите на биологични продукти, а, от друга страна, предоставя обществено достъпни блага, които допринасят за опазване на околната среда и хуманно отношение към животните, както и за развитие на селските райони“.

64. Не може сериозно да се оспорва фактът, че в рамките на правото на Съюза биологичните и небологичните продукти попадат в обхвата на различни правни режими, като изискванията за производство за първите са по-строги, отколкото за вторите²⁴.

65. Измежду преследваните цели и приоритетите на биологичното земеделие Съдът вече е подчертал значението, което трябва да се отдаде на безопасността на храните и на защитата на потребителите. Доверието на потребителите по отношение на продуктите, обозначени като биологични²⁵, действително трябва да се запази. В това отношение и както е посочено в член 23, параграф 1 от него, Регламент № 834/2007 допуска в етикетирането и рекламните материали на селскостопанските продукти употребата на термини за биологичен метод на производство само за продукти, получени в съответствие с предвидените в този регламент изисквания.

66. От гледна точка на защитата на благосъстоянието на животните е безспорно, че Регламент № 834/2007 цели да обвърже биологичното земеделие с известен брой стандарти, гарантиращи по-висока защита на благосъстоянието на животните в сравнение с тази, която може да се изисква в рамките на конвенционалното земеделие. Така член 3, буква а), подточка iv) от този регламент гласи, че биологичното производство има за цел да въведе устойчива система за

20 През последните десет години пазарът на биологични продукти се характеризира с динамично развитие, насърчавано от големия ръст на търсенето. От 1999 г. насам световният пазар на биологични храни нараства четири пъти. Вж. по-специално работния документ на службите на Комисията — Обобщение на оценката на въздействието, придружаваща предложението за Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно биологичното производство и етикетирането на биологични продукти, за изменение на Регламент (ЕС) № XXX/XXX на Европейския парламент и на Съвета [регламент относно официалния контрол] и за отмяна на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета, от 24 март 2014 г. (СОМ (2014) 180 окончателен, стр. 11 и цитираните документи).

21 Регламент на Съвета от 24 юни 1991 година относно биологичното производство на земеделски продукти и неговото означаване върху земеделските продукти и храни (ОВ L 198, 1991 г., стр. 1; Специално издание на български език, 2007 г., глава 15, том 2, стр. 56).

22 Регламент на Съвета от 24 февруари 2004 година за изменение на Регламент (ЕИО) № 2092/91 (ОВ L 65, 2004 г., стр. 1; Специално издание на български език, 2007 г., глава 15, том 10, стр. 237).

23 Регламент на Европейския парламент и на Съвета от 30 май 2018 година относно биологичното производство и етикетирането на биологични продукти и за отмяна на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета (ОВ L 150, 2018 г., стр. 1).

24 Вж. решение от 4 юни 2015 г., Andechser Molkerei Scheitz/Комисия (C-682/13 P, непубликувано, EU:C:2015:356, т. 36).

25 Вж. по-специално решения от 5 ноември 2014 г., Herbaria Kräuterparadies (C-137/13, EU:C:2014:2335, т. 42), и от 12 октомври 2017 г., Kamin und Grill Shop (C-289/16, EU:C:2017:758, т. 30).

управление на земеделието, която „спазва високи стандарти за благосъстояние на животните“²⁶. В член 5, буква з) от посочения регламент отново се посочва, че биологичното земеделие се стреми към „осигуряване на висока степен на благосъстояние на животните“²⁷, като се отчитат специфичните за съответния вид потребности“.

67. Въпреки това обаче няма как да не се констатира, че докато относимата правна уредба разглежда сравнително подробно условията в помещенията (вж. членове 10—12 от Регламент № 889/2008, които препращат по-специално към приложение III от същия този регламент) и условията за отглеждане (относно „животновъдните практики“ вж. по-специално член 18 от този регламент) на животните, на които биологичното земеделие трябва да отговаря, като определя стандарти, надвишаващи в голяма степен европейските стандарти, приложими за т.нар. конвенционално земеделие, тя запазва относително мълчание по въпроса за стандартите, приложими за клането на животни. По-специално, нито една от разпоредбите на посочения регламент не забранява клането без зашеметяване като такова.

68. Член 14, параграф 1, буква б), подточка viii) от Регламент № 834/2007 се ограничава да посочи, че „всяко страдание, включително осакатяване, се свежда до минимум по време на целия живот на животното, включително при клане“²⁸.

69. Това мълчание на Регламент № 834/2007, както и на Регламент № 889/2008 за неговото прилагане относно правилата за клане, според мен може да се тълкува само в смисъл, че по този въпрос се предлага препращане към общите правила, уреждащи умъртвяването на животни, и по-специално към правилата, приложими за животните, отглеждани или държани за производство на храни, предвидени в Регламент № 1099/2009²⁹.

70. Според мен това негласно, но несъмнено произтича от член 1, параграф 4 от Регламент № 834/2007, който гласи, че Регламентът се прилага, без да се засягат други разпоредби на правото на Съюза относно продуктите, попадащи в неговото приложно поле. Впрочем част от тях са и разпоредбите на Регламент № 1099/2009.

71. Искам веднага да уточня, че както личи от неговото заглавие, последният регламент цели да определи общи правила за защита на животните по време на клане или умъртвяване в рамките на Съюза. За разлика от правната уредба, която е част от „пакета за хигиената“ от 2006 г.³⁰, Регламент № 1099/2009 се отнася по-специално до защитата на животните по време на умъртвяване.

72. Както е видно от съображение 4 от него, посоченият регламент се основава на идеята, че защитата на животните по време на клане е обществен въпрос³¹.

73. Освен това член 3, параграф 1 от него налага общо изискване, според което по време на умъртвяването им и свързаните операции животните се предпазват от всяка болка, уплаха или страдание, които могат да бъдат избегнати.

74. С други думи, самият Регламент № 1099/2009 засяга и интегрира изискванията за хуманно отношение към животните. При липсата на уточнения в правната уредба, специално за биологичното земеделие, се прилагат общите разпоредби на този регламент.

²⁶ Курсивът е мой.

²⁷ Курсивът е мой.

²⁸ Курсивът е мой.

²⁹ Вж. член 1, параграф 1 от Регламент № 1099/2009.

³⁰ Вж. в този смисъл заключението ми по дело Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen и др. (C-426/16, EU:C:2017:926, т. 35 и 64—68).

³¹ Вж. също съображения 24, 37 и 43 от този регламент.

75. Впрочем, ако съгласно член 4, параграф 1 от Регламент № 1099/2009 е приложим принципът на клане след зашеметяване в съответствие с методите и изискванията, съдържащи се в приложение I към този регламент, то съгласно член 4, параграф 4 от същия регламент е предвидено изключение за ритуалното клане без зашеметяване на животните, извършвано в кланици.

76. Видно от съображение 18 от Регламент № 1099/2009, член 4, параграф 4 от този регламент допуска ритуалните кланета без зашеметяване, при условие че клането се извършва в кланица, за целите на спазването на някои религиозни предписания, като предвижда изключение от установеното в параграф 1 от същия член общо правило, че животните се умъртвяват само след зашеметяване.

77. Както Съдът вече е постановил, „защитата на животните е основната цел, преследвана от Регламент № 1099/2009, и по-конкретно от член 4, параграф 4 от него, както произтича от самото заглавие на този регламент и от съображение 2 от него“³².

78. Това изключение обаче не означава, че дерогационният режим, приложим за ритуалното клане, пренебрегва благосъстоянието на животните.

79. Всъщност, пак по силата на Регламент № 1099/2009, такива кланета трябва да се извършват при условия, които гарантират ограничаване на страданието на животните.

80. Така в съображение 2 от Регламент № 1099/2009 се посочва по-специално че „[с]топанските оператори, както и всяко лице, участващо в умъртвяването на животни, следва да предприемат необходимите мерки, за да се избегне болката и да се сведат до минимум уплахата и страданието на животните в процеса на клане или умъртвяване, като се вземат предвид най-добрите практики в тази област и разрешените съгласно [този] регламент методи“. От своя страна съображение 43 от посочения регламент гласи, че „[к]лането без зашеметяване изисква гърлото да бъде прерязано с остър нож по подходящ начин, така че страданието да бъде сведено до минимум“. Освен това в съответствие с член 9, параграф 3 и член 15, параграф 2, първа алинея от същия регламент животните следва да бъдат фиксирани самостоятелно и „не [...] преди лицето, на което е възложено зашеметяването или обезкръвяването, да е готово за извършване на тези манипулации по най-бързия възможен начин“. Накрая, съгласно член 5, параграф 2 от Регламент № 1099/2009 „[а]ко, по смисъла на член 4, параграф 4, животните се умъртвяват без предварително зашеметяване, лицата, отговарящи за клането, провеждат системни проверки, за да гарантират, че животните не проявяват никакви признаци, че са в съзнание или че усещат, преди да бъдат освободени от фиксирането, и че не проявяват никакви признаци на живот преди да преминат през почистване или попарване“.

81. В крайна сметка едновременно съществуват два режима на защита на благосъстоянието на животните: общият режим, който налага предварително зашеметяване, и дерогационният режим (основан на желанието да не се приложи зашеметяване по религиозни причини). В рамките на всеки от тези режими стопанските оператори, както и всяко лице, участващо в умъртвяването на животни, трябва да предприемат необходимите мерки, за да се избегне болката и да се сведат до минимум уплахата и страданието на животните в процеса на клане или умъртвяване (вж. съображение 2 от Регламент № 1099/2009).

32 Решение от 29 май 2018 г., Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen и др. (C-426/16, EU:C:2018:335, т. 63).

82. Всъщност изглежда някак непоследователно да се препраща към Регламент № 1099/2009 — и то при положение че тази правна уредба не се позовава нито веднъж на „високи стандарти за благосъстояние на животните“ — в подкрепа на твърдението, че в съответствие с член 4, параграф 1 от него зашеметяването е превърнато в принцип, и в същото време да се счита, че няма смисъл от такова препращане, що се отнася до предварителната дерогация от зашеметяване, предвидена в член 4, параграф 4 от същия регламент.

83. От това следва, че общата цел за спазване на „високи стандарти за благосъстояние на животните“ се изпълнява винаги, независимо от избрания начин на клане. Не считам, че предвиденият с Регламент № 1099/2009 принцип на предварително зашеметяване налага заключението, че изискването за „високи стандарти за благосъстояние на животните“ задължително предполага клането да се извършва с предварително зашеметяване.

84. Според мен, при липсата на указания относно задълженията на съответните стопански оператори — като тези, които законодателят е решил да определи по отношение на помещенията за отглеждане на животните (вж. съображение 10 от Регламент № 889/2008) и които са доста подробни — биологичното производство не може да бъде подчинено на правила за клане на животните, по-строги от предвидените в общите текстове, уреждащи хуманното отношение към тях по време на умъртвяване.

85. В заключение, в Регламенти № 834/2007 и № 889/2008 няма разпоредба, която да определя изрично метод или методи на клане на животните, отговарящи на целите за благосъстояние на животните или за свеждане до минимум на страданието им. Доколкото в правната уредба за биологичното земеделие липсват уточнения на правилата за клане, се налага препратка към *съвкупността от правни норми*, уреждащи хуманното отношение към животните по време на умъртвяване, в случая Регламент № 1099/2009. В този контекст правилата, уреждащи ритуалното клане, не трябва да бъдат изключвани.

Възможността, съгласно приложимите правила, етикет „AB“ да се издава за продукти от клане без зашеметяване

86. Тъй като Регламенти № 834/2007 и № 889/2008 не поставят зашеметяването преди умъртвяване като условие за ползването на означението „AB“, те няма как да забраняват практиката на ритуалното клане.

87. Доколкото целта на тези регламенти е да определят подробни стандарти, на които трябва да отговарят продуктите, за да бъдат сертифицирани като биологични, не считам, че е възможно сериозно да се поддържа, че мълчанието им по въпроса за евентуалното използване на клане без зашеметяване може да е напълно случайно. Според мен липсата на изрична разпоредба по този въпрос не е резултат на недоглеждане и обикновената препратка към контекста на изготвяне³³ не подкрепя непременно тълкуването, което ОАВА застъпва по делото в главното производство.

88. Редица допълващи се причини ме карат да подкрепя този извод.

89. Най-напред и в продължение на изложеното по-горе, следва да се отбележи, че някои животновъдни практики са изрично забранени или ограничени в текстовете, уреждащи биологичното земеделие, и по-специално в член 18 от Регламент № 889/2008. Тази разпоредба всъщност предвижда, че някои животновъдни практики по принцип са забранени (осакатяване)

³³ Вж. решение от 19 октомври 2017 г., Vion Livestock (C-383/16, EU:C:2017:783).

или силно ограничени (поставяне на еластични пръстени на опашките на овцете, подрязване на опашките, изрязване на зъбите, подкастриране на човката, отстраняване на рогата и кастриране). В същия смисъл член 20 от посочения регламент, който се отнася до храненето на животните, забранява тяхното угояване.

90. По-нататък, трябва да се подчертае също, че докато за селскостопанските животни, обхванати от Регламент № 1099/2009, не се предвижда задължение за предварително зашеметяване, член 25з, параграф 5 от Регламент (ЕО) № 710/2009 на Комисията от 5 август 2009 година за изменение на Регламент [...] № 889/2008 [...] във връзка с определянето на подробни правила относно биологичното производство на аквакултурни животни и морски водорасли³⁴ предвижда, че „[т]ехниките за умъртвяване трябва да привеждат рибата незабавно в безсъзнание и да я правят нечувствителна към болка“.

91. Накрая, мълчанието на правната уредба за биологичното земеделие по въпроса за ритуалното клане според мен не може да се дължи на недоглеждане, още повече че този въпрос отдавна³⁵ е познат и признат в текстовете, уреждащи клането на животни, и че „клането“ на животни, освен това, се споменава многократно в тази правна уредба³⁶.

92. Следва да се отбележи, че някои сдружения за защита на благосъстоянието на животните действително призовават — по-специално по повод изготвянето на работния документ на службите на Комисията, придружаващ предложението за изменение на Регламент № 834/2007³⁷ — за промяна на правната уредба за биологичното земеделие в посока масовизиране на зашеметяването на животните преди клане³⁸, въпреки това обаче Регламент 2018/848, който влезе в сила наскоро, запазва мълчание по въпроса за използването или неизползването на зашеметяването.

93. Предвид изложените по-горе съображения считам, че сертификатът „АВ“ не може да бъде отказван за продукти от животни, заклани без зашеметяване.

94. В това отношение считам доводите от телеологичен и систематичен характер, които се изтъкват в подкрепа на обратната теза в рамките на настоящото дело, за неубедителни.

95. На първо място, струва ми се, че доводът за запазване на „принципа на доверие на потребителите“ по отношение на продуктите, обозначени като биологични, към който препращат по-специално съображения 3, 5 и 22, както и член 1 от Регламент № 834/2007, не може да се приеме. Доколкото твърдението, че обозначението „АВ“ не може да се поставя върху продукти от животни, заклани без зашеметяване, не произтича изрично от правната уредба, уреждаща стандартите, приложими за биологичното земеделие, този принцип няма как да е нарушен, при положение че даден етикет е издаден в съответствие с приложимото право.

34 ОВ L 204, 2009 г., стр. 15.

35 Волята на законодателя на Съюза да осигури баланс между защитата на свободата на вероизповедание и защитата на хуманното отношение към животните се проявява още при приемането на Директива 74/577/ЕИО на Съвета от 18 ноември 1974 г. относно зашеметяването на животни преди клане (ОВ L 316, 1974 г., стр. 10) и се запазва и в действащия понастоящем Регламент № 1099/2009.

36 Вж. член 2, буква и) и член 14, параграф 1, буква б), подточка viii) от Регламент № 834/2007, както и член 12, параграф 5 и член 76, буква б) от Регламент № 889/2008.

37 Работен документ на службите на Комисията — Обобщение на оценката на въздействието, придружаваща предложението за Регламент на Европейския парламент и на Съвета относно биологичното производство и етикетирването на биологични продукти, за изменение на Регламент (ЕС) № XXX/XXX на Европейския парламент и на Съвета [регламент относно официалния контрол] и за отмяна на Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета от 24 март 2014 г., (COM (2014) 180 окончателен/SWD(2014) 66 final (вж. стр. 91).

38 В случая е интересно да се отбележи, че докато оспорва издаването на сертификат „АВ“ от Ecocert като противоречащо на правната уредба за биологичното земеделие, ОАВА иска изменение на действащото законодателство.

96. Несъмнено защитата на доверието на потребителите по отношение на продуктите, обозначени като биологични, изисква, както е предвидено в член 6, буква в) от Регламент № 834/2007, да се изключат веществата и методите на преработка, които биха могли да се окажат подвеждащи по отношение на истинската същност на продукта. Това доверие обаче се подкошава само при неспазване на ясните изисквания, на които биологичното земеделие е подчинено изрично. Но както обясних по-горе, считам — от гледна точка на относимата правна уредба — че ако използването на зашеметяване по време на клането на животни се изключи, това не може автоматично да доведе до пълно лишаване засегнатите продукти от възможността да се ползват с означението „АВ“.

97. Освен това трябва също да се отбележи, че понастоящем и въпреки нарастващия интерес на потребителите към условията за клане на животните³⁹, правната уредба на Съюза, която се отнася до предоставянето на информация за храните на потребителите, към момента не предвижда специфично указание относно условията за клане на животните⁴⁰.

98. При тези обстоятелства да се направи заключение за несъвместимост, от гледна точка на правото на Съюза, между сертификатите „кашер“ и „халал“, от една страна, и етикета „АВ“, от друга страна, би означавало да се добави условие, което позитивното право не предвижда. Това би станало причина практикуващите евреи и мюсюлмани, които биха искали да имат достъп до биологични продукти, да бъдат лишени от този достъп и да не могат да се ползват от гаранциите, които биологичните продукти предлагат от гледна точка на качество и безопасност на храните.

99. Всъщност, макар невъзможността сертификатът „АВ“ да се съвместява с етикета „кашер“ или „халал“ да не представлява пряк проблем от гледна точка на упражняването на свобода на религия, струва ми се, че тя засяга възможността на потребителите на продукти „кашер“ или „халал“ да си набавят продукти, които да се ползват от предоставените със сертификата „АВ“ гаранции.

100. На второ място, както постановява Съдът в решение от 5 ноември 2014 г., Herbaria Kräuterparadies (C-137/13, EU:C:2014:2335, т. 46), макар да не може да се отрече, че „[п]равото на Съюза не гарантира, че икономическият оператор може да предлага на пазара продуктите си с всякакви обозначения, които той счита за изгодни с оглед на предлагането им“, то все пак не е противопоставимо на оператор, който е изпълнил всички изисквания на приложимата правна уредба.

101. В това отношение не може да се пренебрегнат доводите, развити по-специално от Ecosert, че сертифициращата организация не може да налага условия, които не са включени в относимата правна уредба, за целите на получаването на сертификат „АВ“. По-специално, доколкото разпоредбите, уреждащи правилата за отглеждане и клане на животни за целите на получаването на етикета „АВ“, са спазени, сертифициращата организация по принцип е длъжна

39 Действително много сдружения за защита на животните се борят за налагането на етикети, обозначаващи използвания метод на клане. Смисълът от подобни етикети обаче все още се разисква (вж. заключенията на доклада от анкетата, цитиран в бележка под линия 19, стр. 118—120).

40 Вж. по-специално Регламент (ЕС) № 1169/2011 на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2011 година за предоставянето на информация за храните на потребителите, за изменение на регламенти (ЕО) № 1924/2006 и (ЕО) № 1925/2006 на Европейския парламент и на Съвета и за отмяна на Директива 87/250/ЕИО на Комисията, Директива 90/496/ЕИО на Съвета, Директива 1999/10/ЕО на Комисията, Директива 2000/13/ЕО на Европейския парламент и на Съвета, директиви 2002/67/ЕО и 2008/5/ЕО на Комисията и на Регламент (ЕО) № 608/2004 на Комисията (ОВ L 304, 2011 г., стр. 18). Въпреки това в съображение 50 от Регламент № 1169/2011 се посочва, че „[...] в контекста на бъдещата стратегия на Съюза за закрилата и хуманното отношение към животните следва да се предвиди проучване на възможността на потребителите да се предоставя съответната информация относно зашеметяването на животните“ (курсивът е мой). Резултатите от това проучване, проведено в крайна сметка по искане на генерална дирекция „Здравеопазване и безопасност на храните“ на Комисията, заключенията от което бяха публикувани на 20 февруари 2015 г. (https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/aw_practice_slaughter_fci-stunning_report_en.pdf), показват по-специално че за повечето потребители информацията относно зашеметяването преди клане не е важна, докато въпросът не бъде поставен на тяхното внимание.

да предостави този етикет, без да добавя условия, които не са предвидени в позитивното право. Ако не го направи, това би създавало проблем от гледна точка както на свободното движение на биологични продукти в Съюза, посочено в член 34 от Регламент № 834/2007, така и на свободата на търговията и промишлеността.

102. Този извод не противоречи на член 13 ДФЕС.

103. Безспорно установено е, че защитата на благосъстоянието на животните представлява легитимна цел от общ интерес, чиято важност се изразява по-конкретно чрез приемането от държавите членки на Протокол (№ 33) относно закрилата и хуманното отношение към животните, приложен към Договора за ЕО, съгласно който при формулирането и провеждането на практика на политиката на Общността, по-специално в областта на селското стопанство и транспорта, Общността и държавите членки трябва изцяло да се съобразяват с изискванията, свързани с хуманното отношение към животните. Понастоящем на посочения протокол съответства член 13 ДФЕС, който е разпоредба с общо приложение, намираща се в първата част от Договора за функционирането на ЕС — относно посочените принципи⁴¹.

104. Впрочем считам, че с приемането на разглежданата правна уредба, и по-специално Регламент № 1099/2009, който урежда стандартите за хуманно отношение към животните по време на умъртвяване, законодателят е искал да постигне баланс между свободата на вероизповедание и хуманното отношение към животните. Както изтъкнах по-горе, този регламент не само не пренебрегва хуманното отношение към животните, но и допуска ритуалното клане да се използва само по изключение и при строго определените в член 4, параграф 4 от него условия.

Заключение

105. Предвид изложените по-горе съображения предлагам на Съда да отговори на преюдициалния въпрос, поставен от Cour administrative d'appel de Versailles (Апелативен административен съд Версай, Франция), по следния начин:

„Регламент (ЕО) № 834/2007 на Съвета от 28 юни 2007 година относно биологичното производство и етикетиранието на биологични продукти и Регламент (ЕО) № 1099/2009 на Съвета от 24 септември 2009 година относно защитата на животните по време на умъртвяване, разглеждани във връзка с член 13 ДФЕС, трябва да се тълкуват в смисъл, че не забраняват издаването на европейски етикет „АВ“ за продукти от животни, които са били ритуално заклани без предварително зашеметяване, извършено при условията, определени в Регламент № 1099/2009“.

41 Вж. по-специално решения от 23 април 2015 г., Zuchtvieh-Export (C-424/13, EU:C:2015:259, т. 35), и от 29 май 2018 г., Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen и др. (C-426/16, EU:C:2018:335, т. 64 и цитираната съдебна практика).